

DOI 10.36074/logos-24.11.2023.69

«АЛІСА В КРАЇНІ ЧУДЕС» ЛЬЮЇСА КЕРОЛЛА: ЯКІ ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ ПРИХОВУЮТЬ ГЕРОЇ ВІДОМОЇ ДИТЯЧОЇ КНИГИ?

ORCID ID: 0000-0001-7289-0514

Іваніцька Тетяна Іванівна
асистент кафедри психіатрії, наркології та медичної психології
*Тернопільський національний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

ORCID ID: 0009-0005-4118-9529

Хархаліс Юлія Юріївна
здобувач вищої освіти
*Тернопільський національний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

ORCID ID: 0009-0005-6958-6147

Лучишин Надія Ігорівна
здобувач вищої освіти
*Тернопільський національний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

УКРАЇНА

Анотація: У даній статті розглядаються деякі з можливих психічних і неврологічних розладів, якими теоретично можуть страждати персонажі книги Льюїса Керолла «Аліса в Країні Чудес».

Вступ: Одна з найвідоміших книг Льюїса Керолла «Аліса в Країні Чудес» наповнена різноманітними подіями, які захоплюють дитячу та й дорослу уяву вже з першої сторінки. Ця історія насичена дивовижними персонажами, які є унікальними, і в певному сенсі навіть чудернацькими. Найбільш відомою екранізацією цього твору є фільм «Аліса в країні чудес» Тіма Бертон 2010 року, в якому всім добре відома історія доповнюється і відкривається нам з іншої сторони.

Книги про Алісу сповнені математики та філософських головоломок. Але Керролл був математиком, а не психологом. Коли він написав книги про Алісу в 1865 і 1871 роках, до «Аналізу снів» Зигмунда Фрейда залишилося ціле покоління. У той час як будь-який літературний персонаж відкритий для інтерпретацій, широко поширена теорія, що автор класичного твору Льюїс Керролл черпав натхнення у лікуванні психічних захворювань у 19 столітті. Дослідники біографі автора повідомляють, що дядько Керролла, Роберт Вілфред Skeffington Lutwidge, був офіцером «Комісії з божевільня». Організація наглядала за психіатричними закладами, які тоді називали «божевільнями». Вважається, що Керролл використав свої знання про психічні розлади та те, що про них розуміли в той час, щоб допомогти сформувати своїх персонажів.

У цій статті ми розглянемо ключових героїв як фільму, так і книжки з точки зору психіатрії та можливих психічних розладів персонажів. Варто зазначити, щоб поставити правильний діагноз даних фільму чи книжки є недостатньо. Власне, ми не маємо багатьох фактів та відомостей про стан кожного героя і ми не знаємо суб'єктивної сторони переживань стану кожного персонажа, тому можемо лише припустити у них той чи інший симптом, синдром чи розлад.

Мета: Дослідити особливості психопатологічної симптоматики персонажів книги Льюїса Керолла «Аліса в Країні Чудес».

Матеріали і методи: Поточна стаття є описовою роботою ключових героїв книги Льюїса Керолла «Аліса в Країні Чудес» (1865) та однойменної екранізації твору режисером Тімом Бертоном (2010) з точки зору психіатрії та неврології. Розглянуто наступних героїв: Аліса, Білий Кролик, Березневий Заєць, Круть і Верть, Авесалом, Чеширський Кіт, Капелюшник, Червона Королева, Червоний Валет, Біла Королева. Варто зазначити, щоб поставити правильний діагноз даних фільму чи книжки є недостатньо, тому ми можемо лише припустити ту чи іншу психопатологічну симптоматику.

Результати та обговорення: В «Алісі та Країні Чудес» Чеширський Кіт каже Алісі: «Тут усі божевільні». Проаналізувавши дивовижних героїв «Країни Чудес», шанувальники припустили, що, можливо, Кіт мав рацію. Можливо, класичні персонажі, такі як Червона Королева, Капелюшник і сама Аліса, справді мають психічні захворювання.

«Аліса в Країні Чудес» залишається однією з найпопулярніших дитячих історій. Понад століття після того, як вона була написана, історія все ще подобається глядачам. Цілком можливо, що один із секретів його успіху полягає в тому, що персонажі, хоч і виглядають дивовижними, демонструють психічні розлади, які можна віднести до аналогічних у реальному світі.

Припускаючи, що персонажі справді мають певні особливості в психопатологічному стані, ми спробуємо виокремити їхні головні симптоми, синдроми та діагнози, опираючись на загальноприйнятту класифікацію в психіатрії.

І розпочнемо з головної героїні. **Аліса** – центральний персонаж, навколо якої закручується весь сюжет. Найперше, ми відкидаємо можливість того, що дівчинка спить. За таких умов знайомство Аліси з тваринами, які вміють розмовляти та з досить неординарними людьми можна сприймати за *комбіновані галюцинації*. Це один із розладів сприйняття, що виявляється появою поєднаних зорових, слухових, тактильних або будь-яких інших образів, без відповідної дії подразника на органи чуття. Також ми можемо припустити в Аліси *синдром Тодда*. Цей синдром характеризується порушенням «схеми тіла»: макросоматогнозією – відчуття власного тіла як більшого та мікросоматогнозією – сприйняттям тіла як меншого. Крім того, при цьому синдромі можуть виникати *зорові психосенсорні розлади* – *макропсії* та *мікропсії*, коли предмети здаються збільшеними та зменшеними відповідно. Про синдром Тодда у фільмі свідчать зміни розміру тіла Аліси: вона то росла, то зменшувалася, а у книзі такі слова: «...Тепер я розтягуюсь наче найбільша в світі підзорна труба! До побачення, ноги! (Бо ніг своїх вона вже майже не бачила — так хутко вони віддалялися)...»

В Аліси можна простежити синдром *дереалізації*. Стандартно це проявляється порушенням сприйняття світу, який здається нереальним. У фільмі Аліса постійно переконує себе та жителів Дивокраю, що все що відбувається – лише її сон: «Як я можу бути не та, якщо це все мій сон!». Дівчина не орієнтується в просторі та не розуміє, де знаходиться. В книжці набагато виразніше, ніж у фільмі, прослідковується синдром *деперсоналізації* (стан відчуження від самого себе). Про цей стан свідчать фрази самої Аліси: «...бо вчорашня я — то не я» або «А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?».

Враховуючи все вищеперераховане у головної героїні можна запідозрити *онейроїд*. Це змінений стан свідомості, подібний до сну, під час якого

відбувається наплив яскравих специфічних ілюзій і галюцинацій. В більшості випадків він супроводжується відчуттям власної участі у хворобливих переживаннях. На користь онейроїду свідчить те, що і в книжці, і в фільмі Аліса переживає багато різноманітних яскравих подій, які часто видаються абсурдними та настільки дивовижними, що сама героїня заледве в них вірить.

І врешті-решт, підсумовуючи все вищеперераховане, та враховуючі всі виявлені симптоми та синдроми, можна припустити, що в Аліси *шизофренія*. Шизофренія – це ендогенне психічне захворювання, що в основному проявляється позитивними симптомами (галюцинації, маячні ідеї), негативними симптомами (апатія, амнезія або зниження інтелекту) та розщепленням мислення. У фільмі Аліса довгий час зберігала критику до свого стану, відчуваючи себе невпевнено та розгублено в Країні Див, але під кінець вона таки прийняла навколишню дійсність і стала гармонійною частиною своєї нової реальності.

Наступний герой, якого ми зустрічаємо – це **Білий Кролик**. У цього персонажа ми можемо припустити *генералізований тривожний розлад*. Це стан, що характеризується надмірними переживаннями, які не мають конкретного підґрунтя та які важко контролювати. Білий Кролик постійно кудись біжить, спішить та дивиться на годинник. У книзі він часто повторює: «*Ой лишенько, лишенько, як я забарився!*».

Березневий Заєць, один з яскравих персонажів твору, хоч і виглядає доволі моторошно, насправді є одним із найпопулярніших персонажів для дітей молодшого віку, які бачили цей фільм Тіма Бертона; його тарабарщина та раптові рухи сприймаються у дитячій свідомості як грайливі. Однак Березневий Заєць, схоже, страждає від *синдрому Туретта* або *тику*. І хвороба Туретта, і тиковий розлад є розладами, які викликають у постраждалих сильні «тики» або мимовільні рухи та/або *копролалію* (раптове випалювання слів, неприйнятні для соціального використання, коли вони вживаються поза контекстом). Ось чому Заєць постійно кидається в чаювання посудом і говорить дурниці.

Ще одними дуже цікавими та неоднозначними персонажами є **Круть** і **Верть** – два брати близнюки. У них можна виявити *конкретно-образне мислення*, обмежене примітивними поняттями: «- *Якщо це та, то може бути. - А якщо не, то не та. - А якби та, то звісно. - Але це не та, не.*» та *ехолалію* – повторення останніх слів, кимось сказаних. Окрім цього у двох братів можна виявити *порушення власної ідентичності*: вони одягаються і поведуться однакого, повторюють рухи одне одного та договорюють одне за одним фрази. До того ж можемо припустити, що у Крутя і Вертя є *легка розумова відсталість*. Це проявляється їхньою нездатністю до абстрактного мислення та нерозумінням ситуації в цілому.

Також у даних персонажів ми можемо запідозрити *емоційну співзалежність* – патологічну форму стосунків, яка характеризується сильною емоційною, соціальною й іноді фізичною залежністю від іншої людини. Формує відчуття, що одна сторона фактично не може без іншої. Круть та Верть завжди разом та доповнюють одне одного, їх неможливо побачити окремо. Вони постійно говорять одні і ті ж речі, продовжуючи одне за одним, сперечаються між собою, проте ніколи не розділяються фізично.

Авесалом – синя гусінь, що сидить високо на грибі і курить кальян. У нього ми можемо запідозрити *маячні ідеї величі*. Гусінь думає, що знає все краще за інших, при цьому поводить себе дуже зверхньо щодо інших героїв, а жителі Дивокраю переконані, що Авесалом знає абсолютно все.

З іншого боку, ми можемо побачити *індиферентність* у даного героя – байдуже, незацікавлене ставлення. Саме так гусінь розмовляв з Алісою – він був незацікавлений, нічого не пояснив, неохоче відповідав на питання та якомога швидше пішов від діалогу.

Не менш цікавим персонажем є **Чеширський Кіт**. Він сам себе характеризує так: «*Хтось із зникальним хистом*». У цього героя ми можемо припустити *дисоціативний розлад особистості* або *синдром множинної особистості*. Цей стан дуже неоднозначний, бо при ньому людина поводиться так, ніби має дві або більше ідентичності чи їх фрагменти, які одна з одною не контактують і час від часу якась із них бере гору над іншими. Симптомами дисоціативного розладу у Чеширського Кота можуть бути часте зникнення. Він то з'являється, то зникає, часто лишаючи видимою якусь частину свого тіла чи посмішку. Крім того поведінка Кота дуже непостійна, залежна від обставин та ексцентрична, що також може вказувати на різні особистості або їх фрагменти. До того ж у фільмі Чеширський Кіт приймає подобу Капелюшника.

Окрім цього, ми можемо запідозрити у Кота *приховану депресію*. Маскована депресія також відома як «депресія з посмішкою на губах» є небезпечним станом, бо на вигляд із хворою людиною все добре. У Кота цей стан може проявлятися апатією: «*Від цих балачок навіть чаювати не хочеться*», навіть певною безтурботністю, та зникаючою поведінкою. Він зникає щоразу, коли розмова зачіпає неприємні для нього теми, а його посмішка може бути спробою відвернути увагу від свого внутрішнього стану.

Одним із найпопулярнішим і найвідомішим героєм цієї історії є **Капелюшник**. Його постать у книжці і фільмі значно відрізняється. У контексті фільму в Капелюшника можна виявити певні порушення мислення, такі як *неологізми* та *резонерство* – порожні роздуми. Часто його мова позбавлена логічного сенсу і не пов'язана з тим, що відбувається навколо. До того ж він часто запитує: «*Що спільного у ворони і шкільної партії?*»

Також ми можемо припустити в Капелюшника *посттравматичний стресовий розлад* – реакцію на психотравмуючу подію, що супроводжується симптомами уникання, негативними думками, гіперзбудливістю, порушенням сну та симптомами повторного переживання. Для Капелюшника такою травмуючою подією стало масове вбивство його рідних. Він легко спалахує гнівом та агресією, його легко вивести із себе. В одному із епізодів ми можемо спостерігати, як Капелюшника турбує флешбек – сильний та раптовий спогад минулої травмуючої події, який ніби знову переживається. Йому важко веселитися та підтримувати позитивний настрій. Навіть Чеширський Кіт каже до нього: «*Та що з тобою? Ти ж завжди був душею компанії...*»

Нам відомо, що колись капелюшники використовували для своїх виробів ртуть. Тому цілком може бути, що Капелюшник страждає на *хронічне отруєння ртуттю*. Цей стан проявляється роздратуванням, порушенням концентрації уваги, сплутаність свідомості, що можна спостерігати у героя твору.

Одним із важливих, навіть ключових негативних персонажів фільму є **Червона Королева**. У цієї героїні легко запідозрити *нарцисичний розлад особистості*. Здебільшого цьому розладу притаманні надмірна потреба у захопленні, завищене почуття власної значущості та відчуття переваги над іншими. У Червоної Королеви це особливо явно проявляється. Вона постійно кричить на інших, потребує, щоб її піддані нею захоплювалися, а коли їй щось не подобається у неї одна фраза: «*Голову геть!*». Червона Королева часто переоцінює власні можливості та принижує інших. За таким умов ми можемо

припустити у цієї героїні також *деспотію* – прагнення контролювати оточуючих, виявляючи при цьому жорстокість та агресивність.

З іншого боку, ми можемо трактувати поведінку Червоної Королеви, як таку, що демонструє *антисоціальний розлад особистості*. Для нього характерні: постійна антисоціальна поведінка, знижена здатність до співчуття і каєття, а також нахабна, егоїстична поведінка без «внутрішніх гальм», схильність до агресії. Червона Королева від моменту знайомства з Алісою проявляла неабиякі нахили до жорсткості без натяку на докори сумління (страта всіх, хто діяв наперекір її правил і бажань). У даної героїні також можна помітити інші відхилення від загальноприйнятих норм: вона використовує свиней як підставки для ніг, мавп, щоб тримати канделябри та табурет, на який Червона Королева запрошує сісти Алісу (що представилась ім'ям Ам), і воронів, щоб тримати люстри.

Вираженою є також *експлозивність* – підвищена збудливість, вибуховість характерні для персонажа у кожній ситуації, що йде не за планом (наприклад, навіть одна думка про загрозу для життя її улюбленця-дракона – Жербельковтунчика, змушує її нервуватись та кричати.

Вірний помічник Червоної Королеви – **Червоний Валет**. Для цього героя можна припустити *епілептоїдний тип акцентуації*. Для цього типу характерні збудливість та авторитарність. Такі люди часто жорстокі та цинічні, готові на все, щоб досягнути власної мети. Вони імпульсивні та непередбачувані, легко перекладають із себе відповідальність та звинувачують інших людей. Цей опис чудово підходить для Червоного Валета.

З іншого боку, у даного персонажа ми можемо запідозрити *демонстративний тип акцентуації* – на це вказує його самовпевненість, пихатість, хвалькуватість, брехня, лестощі, орієнтованість на власному "Я". Він дуже добре вміє хитрувати та лестити, завдяки чому королева прихильно ставиться до нього. У певному сенсі він також слизький, бо звинуватив Алісу в тому, що вона спокусила його, боячись, що Королева відсіче його голову, якщо дізнається, що насправді це він намагався спокусити Алісу. Також брехня його полягає у довготривалій лояльності і службі Червоній Королеві попри добре приховану ненависть до неї. Саме в кінці фільму ми бачимо, як його хоробрість та впевненість розвіюється і спостерігаємо справжнє боягузтво та страх на власну голову.

І останній персонаж – **Біла Королева**. На перший погляд ця жінка цілком здорова, без жодних психічних порушень. Проте для неї є характерними виразна манірність спілкування з іншими людьми. Біла Королева намагається бути в центрі уваги, ніколи не приховує свої емоції, а навпаки – експресивною і намагається показати себе з кращої сторони. Найбільш ймовірно у цієї героїні наявний *демонстративний особистісний радикал*. Цей тип хоче усім подобатися та бути поміченим.

Підсумок. «Алісу в Країні Чудес» Льюїса Керролла часто трактують як психологічний роман через різноманітні симптоми та ознаки, які можна побачити в історії. Деякі з них включають:

1. Плутанина ідентичності: Аліса часто ставить під сумнів свою власну ідентичність і відчуває зміни у своєму розмірі, що можна розглядати як метафору невизначеності та мінливості самосвідомості.

2. Спотворення реальності: роман представляє спотворений і безглуздий світ, який кидає виклик традиційним уявленням про реальність. Це можна розглядати як відображення ірраціонального та суб'єктивного характеру людського сприйняття.

3. Символізм і метафора: герої та події в історії часто символізують аспекти людської психіки або психологічні концепції. Наприклад, Чеширський кіт може символізувати невловиму природу підсвідомості.

4. Розповідь, схожа на сон: історія дотримується логіки, схожої на сон, з подіями та героями, які суперечать нормальній раціональності. Цю якість, схожу на сновидіння, можна розглядати як дослідження підсвідомості та її символіки.

5. Психологічне дослідження: завдяки зустрічам Аліси з різними персонажами та ситуаціями роман заглиблюється в такі теми, як дорослішання, природа реальності та пошук сенсу. Ці теми перегукуються з психологічними дослідженнями самопізнання та особистісного зростання.

Хоча це деякі психологічні симптоми та ознаки, присутні в «Алісі в країні чудес», важливо зазначити, що інтерпретації можуть відрізнятися, і роман можна оцінювати на багатьох рівнях, у тому числі як химерну дитячу казку.

Список використаних джерел:

- [1] Blom, J. D. (2016). Alice in Wonderland syndrome: a systematic review. *Neurology: Clinical Practice*, 6(3), 259-270.
- [2] Албул, Ю. Є. (2017). Філософський підтекст у творі Льюїса Керрола Аліса в Країні чудес (на матеріалі англійської, італійської та української мов). *Молодий вчений*, (11), 174-177.
- [3] Железняк, Д. (2021). Філософія казки «Аліса в країні чудес». *ОСВІТА І НАУКА*, (1).
- [4] Bilous, V. ., & Ivanitska, T. . (2023). EDUCATIONAL SUPREMATISM: FRAMELESS SPASE IN EDUCATION. *Grail of Science*, (27), 439–445. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.070>
- [5] Matria, G., Mancini, V., Viganò, A., & Di Piero, V. (2016). Alice in Wonderland syndrome: a clinical and pathophysiological review. *BioMed Research International*, 2016.
- [6] Шемуда, М. (2017). Особливості репрезентації емоційності в казці Л. Керрола Аліса в Країні чудес. *Психолінгвістика*, (22 (2)), 127-137.
- [7] Lanska, J. R., & Lanska, D. J. (2013). Alice in Wonderland syndrome: somesthetic vs visual perceptual disturbance. *Neurology*, 80(13), 1262-1264.
- [8] Suris, A., Holliday, R., & North, C. S. (2016). The evolution of the classification of psychiatric disorders. *Behavioral Sciences*, 6(1), 5.
- [9] Spitzer, R. L., & First, M. B. (2005). Classification of psychiatric disorders. *Jama*, 294(15), 1898-1900.